

IZDAVAČ
Institut ekonomskih nauka

UREDNICI
Vesna Aleksić
Aleksandar Matković
Marko Miljković

ZA IZDAVAČA
Jovan Zubović

LEKTURA
Svetlana Gutić

PREVOD NA ENGLISKI
Vania Janković

LIKOVNO GRAFIČKA OBRADA
Zorica Smilović

TIRAŽ
200

ŠTAMPA
Publish d.o.o

ISBN 978-86-89465-58-7

Zbornik je izdat uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

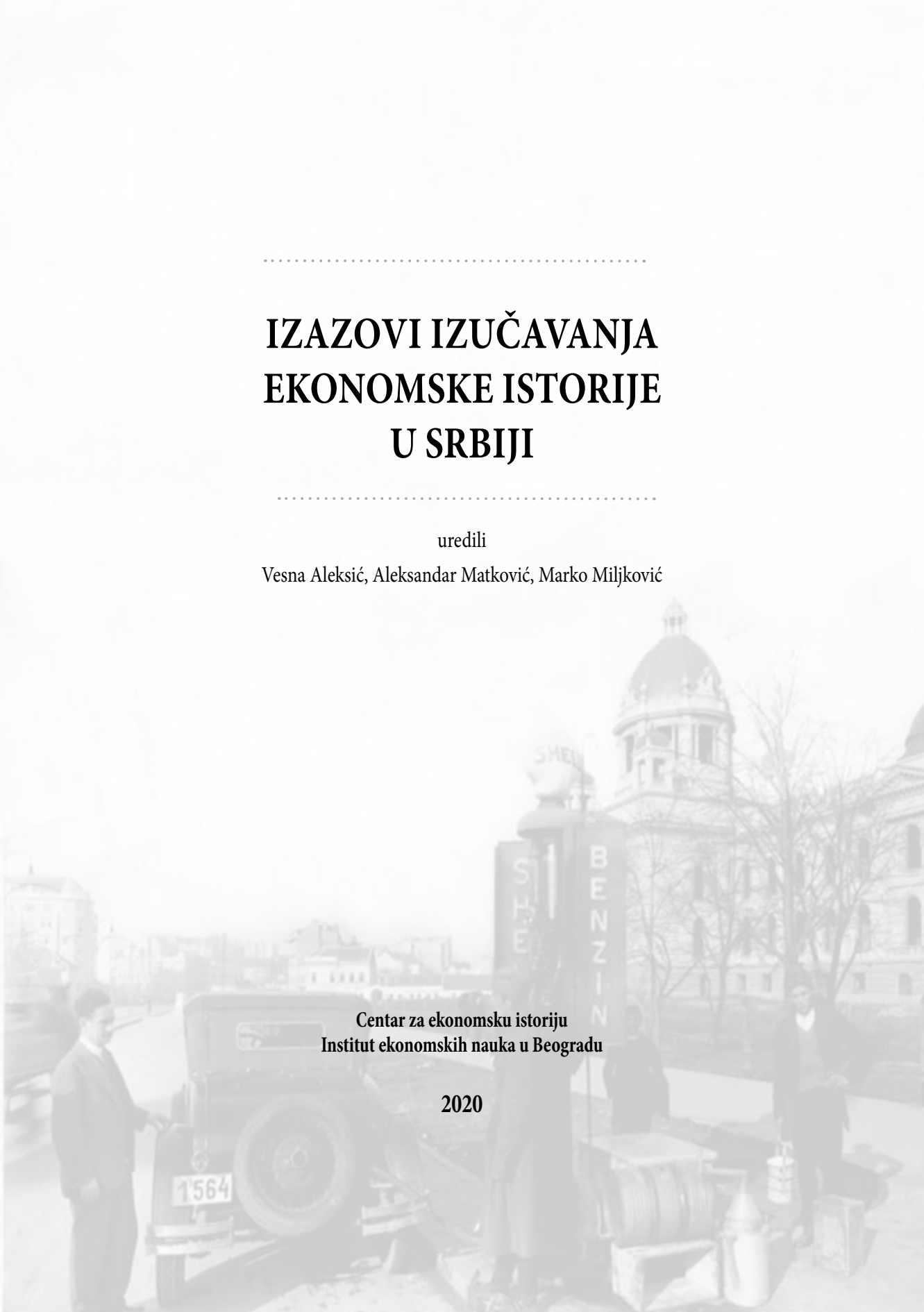

IZAZOVI IZUČAVANJA EKONOMSKE ISTORIJE U SRBIJI

---

uredili

Vesna Aleksić, Aleksandar Matković, Marko Miljković

Centar za ekonomsku istoriju
Institut ekonomskih nauka u Beogradu

2020

SADRŽAJ

PREDGOVOR : 7

METODOLOGIJA

Dejan POPOVIĆ : 13

Metodološki aspekti istraživanja istorije poreskog prava: slučaj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

Jelena MINOVIĆ : 26

Primena kliometrije u proučavanju ekonomske istorije

Jelena RAFAILOVIĆ : 40

Mogućnost proučavanja ekonomskih institucija u međuratnom periodu u Jugoistočnoj Evropi

Ranka GAŠIĆ : 54

Istraživanje ekonomske istorije Jugoistočne Evrope na nemačkom govornom području tokom 20. i 21. veka

IZVORI

Vesna S. ALEKSIĆ : 71

Značaj digitalizacije arhivske građe ekonomske provenijencije za razvoj interdisciplinarnih istraživanja u Srbiji

Larisa MALIĆ, Jelena BANOVIĆ : 88

Arhivska građa i dokumentarni materijal kao primarni izvor za proučavanje ekonomske istorije

Sonja JERKOVIĆ : 100

Arhiv Narodne banke Srbije kao izvor za izučavanje finansijske istorije

Saša ILIĆ : 110

*Elektroprivreda socijalističke Jugoslavije
Izvori za ekonomsko-istorijsko izučavanje, s osvrtom na dostupnu literaturu*

ISTRAŽIVANJA

Radina VUČETIĆ : 137

O izazovima ukrštanja kulturne i ekonomske istorije: film između tržišta i ideologije u SFRJ

Marko MILJKOVIĆ : 150

Škoda i Crvena zastava: razvoj automobilске industrije u Čehoslovačkoj i Jugoslaviji do sredine 1960-ih godina

Boris N. KRŠEV : 166

Izazovi izučavanja ekonomske istorije Vojvodine – na primeru Štedionice Dunavske banovine

Dragana GNJATOVIĆ : 185

Periodizacija monetarne istorije srednjovekovne Srbije

Emilija CVETKOVIĆ,
Aleksandar MATKOVIĆ : 197

Rađanje jedne historiografije: nasleđe Komisije za ekonomsku istoriju Jugoslavije

MOGUĆNOST PROUČAVANJA EKONOMSKIH INSTITUCIJA U MEĐURATNOM PERIODU U JUGOISTOČNOJ EVROPI

40

Apstrakt: U radu će biti izložena mogućnost proučavanja ekonomskih institucija u državama Jugoistočne Evrope (Kraljevina SHS/Jugoslavija, Rumunija, Bugarska, Grčka) u periodu između dva svetska rata. Institucionalna ekonomija predstavlja jedan od glavnih pravaca u ekonomskoj teoriji i teorijama razvoja, a posebno značajnu i aktuelnu temu u ekonomskoj istoriji. O ekonomskim institucijama u međuratnom periodu slabo je pisano i u srpskoj i regionalnoj historiografiji i stoga ćemo predstaviti metodološki pristup i izložiti mogući okvir za proučavanje ove teme.

Gljučne reči: *Nova institucionalna ekonomija, ekonomska istorija, Jugoistočna Evropa, međuratni period, Daglas Nort, Oliver Vilijamson*

„Povijest je važna. Važna je ne samo zbog toga što iz nje možemo mnogo naučiti nego i stoga što su sadašnjost i budućnost blisko povezane s prošlašću, kontinuitetom institucija koje postoje u pojedinim društvima. Uključivanje institucija u ekonomsku teoriju i ekonomsku povijest ključan je korak koji moramo poduzeti kako bismo poboljšali i nadopunili tu teoriju kao i tumačenje povijesti.“ (North 2003a, 7)

Proučavanje institucija i institucionalnih promena postalo je jedno od najpopularnijih istraživačkih područja u ekonomiji, ekonomskoj istoriji i drugim društvenim naukama tokom poslednjih decenija. Oživljavanje interesa za ekonomske institucije vezuje se za uspon Nove institucionalne ekonomije (NIE) 1980-ih i 1990-ih godina, čija je osnovna ideja da se institucijama i institucionalnim promenama mogu objasniti razlike u ekonomskom razvoju između država. U teoriji NIE ekonomski razvoj i rast

---

1 Docent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu

zavise od toga u kojoj meri institucionalni okvir omogućava podsticaje za organizacije da se bave proizvodnom delatnošću, a sam ekonomski razvoj bez „dobrih institucija“ i efikasne države nije moguć (Pamuk 2012, 532).

U radu će biti predstavljeni izgledi za proučavanje i istraživanje ekonomskih institucija u državama Jugoistočne Evrope, Kraljevini Jugoslaviji, Rumuniji, Bugarskoj i Grčkoj, u periodu između dva svetska rata. Biće izložene osnovne ideje učenja i metodološki principi NIE, u meri u kojoj dozvoljava obim rada, kao i mogućnost upotrebe teorijskih postavki u proučavanju prostora Jugoistočne Evrope. Istraživanje ekonomskih institucija otvara niz društvenih, socioloških, političkih tema i omogućava dublje razumevanje balkanskog društva i procesa iz prve polovine dvadesetog veka.

Prema jednoj od definicija, Nova institucionalna ekonomija proučava „institucije i kako institucije deluju sa organizacionim aranžmanima“. Institucijama se smatraju pisana (sporazumi koji definišu ugovorne odnose; ustavi, zakoni i pravila koji uređuju političke sisteme, finansije i društvo) i nepisana pravila (kodekse ponašanja i verovanja), norme i ograničenja koja ljudi osmišljavaju kako bi smanjili neizvesnost i kontrolisali svoje okruženje. Organizacioni aranžmani predstavljaju načine upravljanja radi proizvodnje i razmene i u njih se ubrajaju: tržišta, preduzeća i ugovorni sporazumi radi organizovanja privrednih aktivnosti (Ménard & Shirley 2008, 1).

Institucionalna teorija potiče od ideja američkih ekonomista i sociologa, Torštajna Veblena, Džona Komonsa, Klarensa Venedela i dr., čija učenja danas predstavljaju „staru“ institucionalnu ekonomiju za razliku od već pomenute „nove“ (Harriss, Hunter & M. Lewis 2003, 4). Osnove NIE postavljene su kod Ronalda Kouza (Coase 1937, 1960) i Olivera Vilijamsona (Williamson 1975, 2000), koji je i prvi upotrebio naziv Nova institucionalna ekonomija 1975. godine. Kouze i Vilijamson fokusirali su se na pitanja transakcionih troškova², imovinskih prava i ugovora. Ipak, Daglas Nort (North 2003b) bio je taj čiji su radovi imali presudnu ulogu za mesto institucija u ekonomiji i ekonomskoj istoriji. On je analizu institucija povezo sa ekonomskim rastom i postavio na makro nivo. U svom radu uveo je dve bitne dimenzije – ulogu politike i neformalnih ograničenja poput normi i sistema verovanja. Korak dalje napravili su Robert Asemoglu i Džejsms Robinson (Asemoglu & Robinson 2014), koji su definisali ekstraktivne i

2 Transakcioni troškovi su jedan od osnovnih pojmova u NIE. Po gledištu Norta, institucije i način na koji se oblikuju ekonomske performanse zajedno za primenjenom tehnologijom određuju troškove transakcija i proizvodnje, i u širokom pogledu predstavljaju sve one troškove nastale u upravljanju ekonomskim sistemom. Oni se takođe odnose i na troškove svih resursa potrebnih za prenos imovinskih prava sa jednog ekonomskog agenta na drugog i uključuju troškove vršenja razmene, održavanja i zaštite institucionalne strukture (Pejovich 1995, 84; North 1987, 1992; Pantelić 2013).

inkluzivne ekonomske i političke institucije i kao značajan faktor postavili ulogu elita (Lloyd & Lee 2018, 2-3; Harriss, Hunter & M. Lewis 2003, 1-2; Alston 2008, 33-34)

Neoliberalni, „glavni“, ekonomisti smatraju da su ključni ekonomski problemi raspodela resursa i dohotka, određivanje nivoa prihoda, proizvodnje i cena. Suprotno tome, institucionalni ekonomisti (novi i stari) kao osnovni problem vide organizaciju i kontrolu ekonomskog sistema, odnosno strukturu moći. Jedni identifikuju ekonomiju isključivo sa tržištem, a drugi smatraju da je tržište samo po sebi institucija i da se treba fokusirati na organizaciju. Vlast, odnosno struktura vlasti, je od ključnog značaja za ekonomiste jer utiče na zakonodavni sistem i reguliše prava koja su od ekonomskog značaja, što dalje utiče na raspodelu resursa, nivo prihoda i raspodelu bogatstva, odnosno vezu između ekonomskog i pravnog sistema (Samuels 2008, 366-367). Nova institucionalna ekonomija obuhvata niz različitih disciplina: antropologiju, ekonomiju, istoriju, pravo, politikologiju, psihologiju i sociologiju i osnova njenog učenja polazi od premise da „institucije određuju ekonomske performanse i ekonomske performanse određuju institucije“ (Alston 2008, 32-33).

42

Institutionalisti smatraju da je ekonomski rast određen funkcijom ekonomskih i političkih institucija (Constantine 2017, 1) i da se „zemlje razlikuju u ekonomskoj uspešnosti zbog različitosti svojih institucija, pravila koja određuju način funkcionisanja privrede i podsticaja koji motivišu ljude“ (Asemoglu & Robinson 2014, 86). Robinson i Asemoglu izdvajaju ekstraktivne i inkluzivne ekonomske institucije, koje odgovaraju ekstraktivnim i inkluzivnim političkim institucijama između kojih postoji jaka sinergija, sa snažnom ulogom političkih i privrednih elita. Inkluzivne ekonomske institucije omogućavaju uspešno funkcionisanje privrede, rast produktivnosti i ekonomski napredak, jer obezbeđuju bezbednost privatne svojine, nezavisni pravni sistem i javne usluge, osnivanje novih preduzeća, slobodu pojedincima pri izboru karijere, otvorene su ka tehnologiji i obrazovanju; u političkim okvirima to su države koje su „u dovoljnoj meri centralizovane i pluralističke“. Naprotiv, ekstraktivne institucije se javljaju u državama u kojima ne postoji sigurnost privatne svojine, ne postoji nepristrasan pravni sistem, nemogućnost slobodnog delovanja u ekonomskim sferama, gde je cilj „oduzimanje društvenog dohoda i bogatstva od jednog društvenog podskupa u korist drugog“ (Asemoglu & Robinson 2014, 87-90, 94).

Pojmovno razjašnjenje onoga šta su tačno ekonomske institucije nudi niz vrlo kompleksnih odgovora i uslovljeno je, u određenoj meri, teorijsko-metodološkim pristupom autora.³ Samo tumačenje pojma ekonomskih institucija zavisi, kao što je rečeno,

3 Postoji nekoliko mogućih pristupa koji zavise od mikro ili makro perspektiva, da li se procenjuje individualno ponašanje, socijalna interakcija ili se analizira efikasnost određenog si-

od teorijsko-metodološkog pristupa, dok su prema Rihteru osnovna polja istraživanja NIE⁴: transakcioni troškovi, imovinsko pravo, teorija ekonomskog ugovora i novi institucionalni pristup istoriji (Richter 2015, 11).

Daglas Nort navodi da su: „Institucije pravila ponašanja u određenom društvu ili, formalnije rečeno, ograničenja koja je čovjek iznašao kako bi oblikovao ljudske interakcije. Stoga one strukturiraju poticaje u ljudskoj razmjeni bilo da je riječ o političkim, socijalnim ili ekonomskim oblicima. Institucionalna promjena oblikuje način razvoja društava tijekom vremena, te je stoga ključna za razumijevanje povijesne promene“ (North 2003a, 13). Uopšteno posmatrano, prema Nortu postoji razlika između organizacija koje nose institucionalne promene, koje se odnose na politička tela (stranke, narodna skupština...), ekonomska tela (preduzeća, sindikati, zadruge...) i društvene organizacije (škole, univerziteti...), i institucije kojima se određuju ključna pravila igre (North 2003, 15).

Pomenutim definisanjem ostavljena je mogućnost izuzetno širokog spektra tumačenja institucija, zbog čega proučavanje ekonomskih institucija i odnosa između institucija i ekonomskog razvoja predstavlja vrlo kompleksnu temu.⁵ Osnovna analiza NIE odnosi se na organizacije, ugovore i institucije i razumevanje prirode ovih pojava. Kako institucionalna ekonomija proučava složena pitanja zbog kompleksnosti samih društvenih sistema i boljeg razumevanja specifičnih dinamičnih socijalnih interakcija, metodologija NIE retko se oslanja jednu, već češće na kombinaciju nekoliko metodologija društvenih nauka (Glachant 2008, XII, XIV).

Institucionalne analize mogu se izvesti na različitim nivoima, počev od poređenja na lokalnom, okružnom ili međudržavnom nivou, koristeći razne metodološke i

---

stema... Takođe, pojam institucije se često pronalazi u istraživanjima, u kontekstima koji nemaju neposredne veze sa izvornim značenjem definisanim u NIE (Ivanović 2013, 14-15, Sokić 2013, 187).

- 4 Rihter je analizom nekoliko zbornika NIE izdvojio devet istraživačkih polja: imovinska prava, transakcioni troškovi, evolucionarna ekonomija, ustavni izbori, teorija kolektivne akcije, teorija ekonomskog ugovora, novi institucionalni pristup ekonomskoj istoriji i moderna (škola) austrijske ekonomije. Svestan da njegova analiza nije rađena na reprezentativnom uzorku, naglašava da pomenute teme najpre odražavaju preovlađujuće gledište (Richter 2015, 5-6).
- 5 Kritiku nedostatka jasne definicije šta su ekonomske institucije pronalazimo kod Čanga: „Ako se ne možemo složiti oko toga šta podrazumevamo pod institucijama, teško je zamisliti da bismo imali konsenzus o tome šta bi one trebale da rade... Kada imamo razlike u samoj definiciji pojma „institucije“, nije iznenađujuće što nemamo sporazum o odnosu institucija i ekonomskog razvoja.“ Takođe, smatra da je problem što ne postoji „dogovorena lista“ funkcija i oblika institucija i što jedna institucija može vršiti više raznih funkcija u zavisnosti od vremena, prostora, društva i sl. (Chang 2008, 17-19, Castellano & García-Quero 2012).

teorijske pristupe i podatke, u zavisnosti od teme i oblasti istraživanja. U osnovi, NIE koristi dva nivoa analize: makronivo koji podrazumeva institucionalno okruženje i mikronivo koji podrazumeva institucionalno uređenje (Richter 2015, 141).

Okvir za institucionalnu analizu ponudio je Oliver Vilijamson (Williamson 2000), koji je postavio četiri nivoa društvene (institucionalne) analize, zasnivajući ih na Nortovoj podeli na neformalne i formalne institucije. Prvi nivo odnosi se na socijalne postavke jednog društva („*social embeddedness level*“) koje se menjaju jako sporo, tokom jednog ili više vekova, i obuhvataju norme, običaje, tradiciju, sa religijom koja ima centralnu ulogu. Tu se uvršta većina neformalnih institucija spontanog porekla, sa velikom inercijom i trajnim uticajem na ponašanje jednog društva (Williamson 2000, 596-597). Drugi nivo jeste institucionalni okvir („*institutional environment*“) koji obuhvata formalna pravila, ustave, zakone, imovinska prava i uključuje izvršnu, zakonodavnu, sudsku i birokratske funkcije vlade, kao i raspodelu vlasti. Promene na nivou institucionalnog okvira se dešavaju tokom decenija ili vekova. Na ovom nivou su najpre od značaja imovinska prava (njihova definicija i primena) i ugovorni zakoni. Vilijamson ističe da je kumulativnu progresivnu promenu jako teško izvršiti i da je ona moguća nakon oštih diskontinuiteta, događaja ili promena, ali se tada pravi prekid sa uspostavljenim procedurama (Williamson 2000, 598).

Treći nivo jeste „igranje igre“ („*play of the game*“) institucija vlasti i upravljanja („*institutions of governance*“), odnosno upravljanje ugovornim odnosima, stvaranje reda i ostvarivanje uzajamnih dobitaka između ekonomskih agenata. Centralno pitanje je transakciona ekonomija i njeno usklađivanje sa upravljačkim strukturama, dok je vreme promena od godinu dana do jedne decenije. Četvrti i poslednji nivo odnosi se na svakodnevno funkcionisanje ekonomije i zasnovano je na neoklasičnoj analizi. Promene su kontinuirane i stalne (Williamson 2000, 599-600; Ivanović 2013, 37).

Autori institucionalne ekonomije su u početku usled fokusa na „uspon Zapada“ manje istraživali i pisali o regionima u razvoju, ali je poslednjih decenija sve značajniji broj uporednih studija koje se bave ekonomskim institucijama slabije razvijenih država u Evropi, Aziji, Africi i Južnoj Americi (Pamuk 2012; Harriss, Hunter & Lewis 2003; Asemoglu & Robinson 2014). Međutim, prostor Jugoistočne Evrope, posebno u periodu nakon Prvog svetskog rata, nije toliko privlačio pažnju naučnika. Odsustvo specifičnog modela razvoja, nedostatak dobrih podataka, slabije interesovanje istoričara za ekonomska pitanja, ali i sve veća zainteresovanost naučnika za period socijalizma, planske privrede i tranzicije, uticali su na to da radovi o ekonomskim institucijama između dva rata budu marginalizovani.

Institucionalna ekonomija nije nepoznata stručnoj javnosti, naprotiv, o njoj se i piše i raspravlja, na prvom mestu od strane ekonomskih stručnjaka, a potom i politikologa, pravnika i sociologa. Ipak, u istoriografiji Jugoistočne Evrope uporedno istraživanje ekonomskih institucija na makro nivou nije česta tema. Izuzetak predstavlja rad bugarske istoričarke Sije Nikiforove, koja je objavila članak o efikasnosti ekonomskih institucija u Jugoistočnoj Evropi na primeru Jugoslavije i Bugarske 1918-1941: Сија Никифорова: „Ефективността на икономическите институции в югоизточна европа по примера на Югославия и България (1918-1941)“, *Анамнеза*, 12, 2011. (Никифорова 2011). U radu iznosi da su ekonomske institucije između dva rata u Bugarskoj i Jugoslaviji imale nizak nivo efikasnosti. Razloge pronalazi u odsustvu dobrih tržišta, faktora proizvodnje, kapitala, nedostatku resursa, kvalitetu postojećih institucija, nedostatku obrazovanog stanovništva i dr. Naglašava takođe da obe države nisu bile u mogućnosti da obezbede slobodu preduzetništva, inovacije u proizvodnju, kao ni jedinstven konsenzus vladajućih politika (Никифорова 2011, 201-203).

Slabije istraživanje ekonomskih institucija korespondira sa činjenicom da neka od najpoznatijih dela Nove institucionalne ekonomije nisu prevedena na domaće jezike i objavljena. Dela dva laureata Nobelove nagrade Ronalda Kouzea (1991) i Olivera Vilijamsona (2009) nisu objavljena u državama JIE. Od Daglase Norta, takođe dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju 1993. godine, prevedena je jedna monografija⁶ (North, D., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge, Cambridge University Press, 1990) i to ne u svim državama.⁷ Ipak, treba istaći da je jedno od najvažnijih dela iz domena NIE – *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (Zašto narodi propadaju: poreklo moći, prosperiteta i siromaštva), iz 2013. godine, čiji su autori Daron Asemoglu i Džeјms A. Robinson, prevedeno i objavljeno u svim državama.

Uporedni analitički pristup jedan je čestih načina istraživanja u NIE kojim se, uz zajedničku metodologiju i konceptualni okvir, identifikuju određeni problemi i pitanja (Shirley 2005, 634). Komparativni pristup proučavanju tema iz oblasti društvenih nauka olakšan je novim sistemima komunikacije i digitalizacijom arhivske i bibliotečke građe, kao i internacionalizacijom istorijskih istraživanja uz postojanje brojnih programa za međunarodnu saradnju. Države Jugoistočne Evrope u međuratnom periodu

6 Treba svakako napomenuti da su određeni članci i manje studije R. Kouza, O. Vilijamsona, i D. Norta objavljeni u priređenim zbornicima radova, ili u periodici ekonomske provenijencije.

7 *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance* prevedeno je objavljeno u Bugarskoj 2000, u Hrvatskoj 2003, u Sloveniji 1998, u Grčkoj 2006 i u Rumuniji 2003, ali ne i u drugim državama Jugoistočne Evrope (Норт 2000, North 2003a, 1998, 2006, 2003b).

pružaju odličnu mogućnost za uporedna istraživanja ekonomskih institucija, a odgovaraju i komparativnim zahtevima (Roksandić 2004; Kocka 2003, 39-40; Sartori 1994, 16-17). Imale su slično istorijsko nasleđe, bilo da je u pitanju društveno, kulturno, političko ili ekonomsko, podudaran nivo ekonomskog razvoja i privrednih struktura i geopolitički položaj, ali sa dovoljno raznolikosti unutar država da pružaju mogućnost analize na nekoliko nivoa.

Martin Ivanov i Adam Tuz navode da literatura trenutno ne nudi konzistentnu priču o ekonomskom razvoju u jugoistočnoj Evropi pre 1945. godine (Ivanov & Tooze 2007, 672), a opšte teze o „zaostalom“ i „zakasnelom“ Balkanu sa „usporenim industrijalizacijom“ su među najprisutnijima u literaturi (Lampe & Jackson 1982). Upravo analiza ekonomskih institucija može da ponudi odgovor na pitanje o ekonomskom razvoju, jer su nakon Prvog svetskog rata nestala carstva koja su dominirala prostorom Balkana, a pojavile se nove države, sa složenim političkim, ekonomskim i socijalnim problemima, duboko ukorenjenim u društvenim strukturama. Privredno-pravna nasleđa starih imperija i državno-nacionalni (dis)kontinuiteti uslovljavali su postojanje komplikovane situacije na polju privrede i društva.

Ukoliko pokušamo da koristimo institucionalnu analizu O. Vilijamsona, odnosno drugi i treći nivo, koji se najpre i odnosi na ekonomske institucije, možemo da izdvojimo nekoliko glavnih tema. Kao što je već napisano, drugi nivo se odnosi na postavljanje institucionalnog okvira i odnosi se na politički, pravni sistem i birokratiju sa fokusom na privatnu svojinu. Treći nivo analize Vilijamsona se odnosi na institucije upravljanja, odnosno strukture institucija putem kojih se trguje robom, uslugama ili radnom snagom. To se u osnovu može smatrati „strukturnom analizom“ i ova oblast institucija uključuje čitav niz pitanja definisanja tržišta i tržišnih struktura poput preduzeća, propisa, poreza, finansija, kredita...

Odsustvo radova na temu ekonomskih institucija između dva rata⁸, kako u istoriografijama JIE tako i od strane stranih autora, kao i obimno polje delovanja NIE, ostavlja istraživačima da sami identifikuju problematiku i teme. Kao mogući okvir i glavne teme proučavanja na nivou ekonomskih institucija između dva rata u državama Jugoistočne Evrope izdvajamo pre svega odnos ekonomskih i političkih struktura i regulisanje (i sprovođenje) privrednih zakona, posebno privatne svojine. Naravno, pored

8 Izuzetak u stranoj historiografiji predstavlja rad Berger, Peter. 2010. "Wealth, Poverty and Institutions in the Habsburg Empire's Successor States (1918-1929)." In *From Empire to Republic. Post-World War I Austria*, edited by Fritz Plasser Günter Bischof, Peter Berger, 370-398. University of New Orleans Press. – u kojem autor predstavlja političke i institucionalne činioce ekonomskog rasta između dva rata u centralnoj Evropi, ali fokusirajući se na Austriju, Mađarsku i Čehoslavačku (Berger 2010).

pomenutih tema postoji i čitav niz drugih oblasti proučavanja: obrazovni sistem i inovacije u proizvodnji⁹, monetarne institucije¹⁰, privatna svojina u industrijskom i agrarnom sektoru, protekcionizam, organizacija i konkurentnost unutrašnjeg tržišta i dr. Svakako da izložena pitanja predstavljaju samo mali deo mogućih tema za proučavanja iz perspektive ekonomskih institucija, ali cilj prezentovanog rada i nije da se identifikuju sve ideje, fenomeni, pojave i teme, već da se u određenoj meri problematizuje, otvori pitanje i mogućnost za dalja istraživanja ekonomskih institucija.

U literaturi navedene teme se u većoj ili manjoj meri istražuju u domaćim (i stranim) historiografijama, ali retko u komparativnom pristupu više država. Ekonomski istoričari su se najviše bavili pitanjem finansijske i monetarne istorije, pa je taj aspekt ekonomske istorije i najdetaljnije obrađen i analiziran. Potom je najviše radova iz oblasti agrarne i industrijske istorije, dok je odnos političkih i ekonomskih struktura sporadično obrađen, kao i pitanje prava i privatne svojine. Problematika unutrašnjeg tržišta, obrazovanja i inovacija u proizvodnji jeste slabije istraženi segment.

Odnos ekonomije i političkog sektora jeste izvesno jedno od ključnih pitanja za razumevanje ekonomske istorije. Sa teorijskog stanovišta pitanje relacije političkog i ekonomskog sektora razrađeno je u već pomenutom delu Robinsona i Asemoglua, koji definišu postojanje ekstraktivnih i inkluzivnih ekonomskih i političkih institucija. Ipak, iako deo naučnika smatra „da politički režimi zasnovani na demokratskoj i praksi slobodnog tržišta garantuju pozitivan ekonomski rast... drugi ekonomsku kontrolu i ograničenu ličnu slobodu smatraju preduslovima visokih stopa rasta“ (Berger 2010, 371). Ova dihotomija u teoriji predstavlja samo jedan od diskursa koji se može analizirati u odnosu ekonomskog i političkog sektora. Pitanja koja se otvaraju, postavljajući pomenutu temu, su raznovrsna: Kakav je odnos balkanskih vlada, odnosno političkog režima prema privrednom sektoru? Da li postoje „ekonomska iznenađenja“ sa svakom promenom političke scene u jugoistočnoj Evropi? Da li su uvođenja diktatura uticala znatnije na promene ekonomske politike? Da li je odnos vlasti i privredne politike zavisio od čelnih ljudi? Kakav je bio odnos društvenih struktura – političkih na ekonomsku ili obrnuto, ili je jednostavno postojalo jasno prelivanje?

9 Obrazovni sistem potpada pod socijalne organizacije, „igračke“, ali obim u kojoj jedno društvo investira u formalno obrazovanje, školovanje, širenje znanja i investicije jeste ogledalo postavljenog institucionalnog okruženja (North 2005, 22-23).

10 Monetarne institucije otvaraju pitanja na koji način bankarski sistemi funkcionišu tako da održavaju stabilnu monetarnu politiku. Institucionalisti posebno izdvajaju položaj centralnih banki i njihovo mesto kao činioca u ekonomskom okruženju, jer finansiraju vladinu politiku, upravljaju deviznim kursovima i daju podršku ekonomskim sektorima (Epstein 2007, 95-96).

Analiza i istraživanje okvira pravnog sistema sledeća je važna tema kojom se bavi institucionalna analiza. Uloga vladavina zakona, koju je postavio Koaze 1960. godine, jeste presudna za zemlje u razvoju i za stabilnu tržišnu ekonomiju. Način na koji pravne institucije podržavaju tržišnu ekonomiju sprovođenjem ugovornih obaveza i zaštitom privatnog vlasništva jesu dve osnovne teme istraživanja (Ménard & Shirley 2008, 7). Glavne ekonomske funkcije pravnog sistema odnose se na „stvaranje, prenošenje i zaštitu imovinskih prava, funkciju imovine, ugovor i deliktno i krivično pravo“ (Rubin 2008, 206). Sama problematika imovinskih prava jeste jedno od prvih i centralnih pitanja NIE, jer pretpostavlja da institucija imovinskih prava odražava ukupni karakter kompleksa institucija, počivajući na logici da ljudi mogu da računaju da će zadržati buduću kontrolu nad imovinom koju smatraju svojom i od koje će moći da profitiraju (Evans 2008, 36-37).

48

Organizacija pravnog sistema i pitanje privatne svojine u državama Jugoistočne Evrope između dva rata jeste obimna tema posebno ako se ima u vidu da su Jugoslavija i Rumunija tokom dvadesetih godina gradile novi i jedinstven pravni sistem, s obzirom na teritorije koje su pre rata pripadale drugim pravnim sistemima. Tako da se u istraživanju ove teme pojavljuje ne samo analiza sistema koji je delovao u međuratnom periodu i koji je regulisao ekonomska pitanja privatne svojine već i način na koji su donošeni „novi“ zakoni, uz pitanje koliki je bio uticaj prethodnih pravnih sistema. Od niza pitanja koja obuhvataju privatno vlasništvo izdvojili bismo posebno vlasništvo u agrarnom sektoru balkanskih država, jer su sve države bile dominantno agrarne, a pitanje zemlje je bilo od ključnog značaja za vlast tokom dvadesetih, o čemu svedoče i agrarne reforme izvedene u svim državama nakon rata.

Nova institucionalna ekonomija poslednjih decenija je postavila u fokus proučavanje institucija i institucionalnih promena u ekonomskoj istoriji. Osnovna ideja NIE jeste da su dobar institucionalni okvir i efikasna država glavni uzroci za ekonomski efikasan razvoj jedne države. Teorijske i metodološke osnove NIE postavljene su u delima Ronalda Kouza, Olivera Vilijamsona, Dagleasa Norta, Roberta Asemoglua i Džejmisa Robinsona i obuhvataju pitanja transakcionih troškova, imovinskih prava i ugovora, ulogu politike u ekonomskom razvoju, formalnih i neformalnih ograničenja, ekstraktivnih i inkluzivnih ekonomskih i političkih institucija i ulogu elita.

Komparativno proučavanje ekonomskih institucija država Jugoistočne Evrope u periodu između dva rata omogućava da se analiziraju politička, ekonomska i društvena pitanja. Pitanje ekonomskog razvoja balkanskih država sa sobom povlači i problematizaciju dva postojeća diskursa u literaturi – potvrđivanje teza o „zaostalom“ i „zakasnelom“ Balkanu sa „usporenom industrijalizacijom“ i/ili pokazivanje i

uočavanje drugačijih fenomena i pojava koji specifično definišu balkanske privrede i društva uopšte. Kao mogući okvir i teme proučavanja ekonomskih institucija, zasnovane na četiri nivoa društvene (institucionalne) analize O. Vilijamsona, izdvojili smo dve osnovne teme: odnos ekonomskih i političkih struktura i regulisanje (i sprovođenje) privrednih zakona, posebno privatne svojine. Pored pomenutih tema postoji i čitav niz drugih oblasti proučavanja: analiza obrazovnog sistema i inovacija u proizvodnji, monetarne institucije, privatna svojina u industrijskom i agrarnom sektoru, protekcionizam, organizacija i konkurentnost unutrašnjeg tržišta i dr. Svakako da navedena pitanja predstavljaju deo mogućnosti za istraživanje iz perspektive ekonomskih institucija, ali cilj prezentovanog rada i nije da se identifikuju sve ideje, fenomeni, pojave i teme, već da se u određenoj meri problematizuje, otvori pitanje i mogućnost za dalja istraživanja ekonomskih institucija.

Izvori i literatura

- » Alston, Lee J. „New institutional economics.” u: *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Neu-rat, ur: Durlauf Steven N., i Lawrence E. Blume. London: Palgrave Macmillan, 2008.
- » Asemoglu, Daron, i Robinson Džejsms A., *Zašto narodi propadaju: poreklo moći, prosperiteta i siromaštva*. Beograd: Clio, 2014.
- » Berger, Peter. „Wealth, Poverty and Institutions in the Habsburg Empire’s Successor States (1918-1929).” u: *From Empire to Republic. Post-World War I Austria*, ur: Bischof, Günter, Plasser, Fritz, Berger, Peter 370-398. University of New Orleans Press, 2010.
- » Castellano, Fernando López, i García-Quero, Fernando. „Institutional Approaches to Economic Development: The Current Status of the Debate.” *Journal of Economic Issues* XLV, 4 (2012): 921-940.
- » Chang, Ha-Joon. „Understanding the relationship between institutions and economic development – some key theoretical issues.” u: *Institutional Change and Economic Development*, ur: Ha-Joon Chang, 17-34. New York; Tokyo: United Nations University, 2008.

- » Coase, Ronald. „The nature of the firm.” *Economica* 4, 16, (1937): 386–405.
- » Coase, Ronald. „The problem of social cost.” *Journal of Law and Economics* 3, 1 (1960): 1-44.
- » Constantine, Collin. „Economic structures, institutions and economic performance.” *Economic Structures* 6, 2 (2017.): 1-18.
- » Evans, Peter B. „Extending the ‘institutional’ turn: Property, politics, and development trajectories.” u: *Institutional Change and Economic Development*, ur: Ha-Joon Chang, 35-52. New York; Tokyo: United Nations University, 2008.
- » Glachant, Eric Brousseau i Glachant, Jean-Michel. „A Road Map for the Guidebook.” u: *New Institutional Economics a Guidebook*, ur. Brousseau, Eric, Glachant, Jean-Michel, XXXIX-LVII. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- » Harriss, John, Hunter, Janet i Lewis, Colin M., eds. *The New Institutional Economics and Third World Development*. London: Routledge, 2003.
- » Harriss, John, Janet Hunter, i Colin M. Lewis. „Introduction. Development and significance of NIE.” u: *The New Institutional Economics and Third World Development*, ur. Harriss, John, Hunter, Janet i Lewis, Colin M. 1-13. London, New York: Routledge, 2003.
- » Ivanov, Martin, i Tooze, Adam. „Convergence or Decline on Europe’s Southeastern Periphery? Agriculture, Population, and GNP in Bulgaria, 1892–1945.” *The Journal of Economic History* 67, 3 (2007): 672-703.
- » Kocka, Jurgen. „Comparasion and Beyond.” *History and Theory* 42 (2003): 39-44.
- » Lampe, John R., i Jackson, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550–1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Bloomington: Indiana University Press, 1982.
- » Lloyd, Peter, i Lee, Cassey. „A Review of the Recent Literature on Institutional Economics Analysis of the Long-Run Performance of Nations.” *Journal of Economic Surveys* 32, 1 (2018): 1-22.
- » Ménard, Claude, Shirley, Mary M. „Introduction.” u: *Handbook of New Institutional Economics*, ur: Ménard, Claude, Shirley, Mary M., 1-18. Heidelberg: Springer-Verlag Berlin, 2008.
- » North, Douglass C. „Institutions, Transaction Costs and Economic Growth.” *Economic Inquiry* 25, 3 (1987): 419–428.
- » North, Douglass C., *Transaction Costs, Institutions, and Economic Performance*, San Francisco: An International Center for Economic Growth Publication, 1992.

- » North, Douglass C., *Institucije, inštitucionalne spremembe in gospodarska uspešnost*, Ljubljana: Krtina, 1998.
- » North, Douglass C., *Institucije, inštitucionalna promjena i ekonomska uspješnost*, Zagreb: Masmedia, 2003a.
- » North, Douglass C., *Instituții, schimbare instituțională și performanță economică*, Chișinău: Știința, 2003b.
- » North, Douglass C. „Institutions and the Performance of Economies Over Time.” u: *Handbook of New Institutional Economics*, ur: Ménard, Claude, Shirley, Mary M., 21–30. Heidelberg: Springer-Verlag Berlin, 2008.
- » North, Douglass C., *Θεσμοί, θεσμική αλλαγή και οικονομική επίδοση*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2006.
- » Pamuk, Şevket. „Economic History, Institutions, and Institutional Change.” *International Journal of Middle East Studie* 44, 3 (2012): 532-535.
- » Pantelić, Svetlana. „Ronald H. Kouz - Nobelova nagrada za 1991. Pokretač nove inštitucionalne ekonomije.” *Bankarstvo* 4 (2013): 110-117.
- » Pejovich, Svetozar, *Economic Analysis of Institutions and Systems*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1995.
- » Richter, Rudolf, *Essays on New Institutional Economics*, Springer, 2015.
- » Roksandić, Drago, ur. *Uvod u komparativnu historiju*, Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2004.
- » Rubin, Paul H. „Legal Systems as Frameworks for Market Exchanges.” u: *Handbook of New Institutional Economics*, ur: Ménard, Claude, Shirley, Mary M., 205-228. Heidelberg: Springer-Verlag Berlin, 2008.
- » Samuels, Warren J. „Institutional economics.” u: *The new Palgrave dictionary of economics, Her-lan*, ur: Durlauf, Steven N., Blume, Lawrence E. London: Macmillan Publishers Ltd., 2008.
- » Sartori, Giovanni. „Compare Why and How Comparing, Miscomparing and the Comparative Method.” u: *Comparing Nations, Concepts, Strategies, Substance*, ur: Dogan, Mattei, Kazancigil, Ali. 14-34. Oxford: Blackwell, 1994.
- » Shirley, Mary M. „Institutions and Development.” u: *Handbook of New Institutional Economics*, ur: Ménard, Claude, Shirley, Mary M., 611-638. Heidelberg: Springer-Verlag Berlin, 2008.
- » Williamson, Oliver, *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Applications*, New York: The Free Press, 1975.

- » Williamson, Oliver. „The new institutional economics: Taking Stock, Looking Ahead.” *Journal of Economic Literature* 38, 3 (2000): 595-613.
- » Ивановић, Владан, *Теоријско-методолошка анализа институционалних фактора економског раста – евалуација транзиционих економија*, докторска дисертација у рукопису, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу 2013.
- » Никифорова, Сија. „Ефективноста на икономическите институции в югоизточна европа по примера на Југославија и Бугарија (1918–1941).” *Анамнеза* 12 (2011): 169-206.
- » Норт, Дџглас, *Институции, институционална промена и икономически резултати*, Софија: ЛИК, 2000.
- » Сокић, Сретен. „Економија и економске институције.” *Политичка ревија: часопис за политикологију, политичку социологију, комуникологију и примењену политику* 36, 2 (2013): 185-206.

Jelena RAFAILOVIĆ
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

THE OPPORTUNITY TO STUDY ECONOMIC INSTITUTIONS DURING THE INTERWAR PERIOD IN SOUTHEAST EUROPE

The paper will present the possibility of studying economic institutions in the countries of Southeast Europe (Kingdom of SCS / Yugoslavia, Romania, Bulgaria, Greece) during the period between the two world wars. Institutional economics is one of the main directions in economic theory and theories of development, and a particularly important and current topic in economic history. Little has been written about economic institutions in the interwar period in both Serbian and regional historiography, and therefore we will present a methodological approach and present a possible framework for studying this topic.